

Вознюк О.В. Розвиток педагога як громадянина-патріота у сфері соціальних рис українського етносу // Проблеми освіти: Збірник наукових праць. – Вип. 82. – Вінниця-Київ, 2015. – С. 45-50.

УДК 378.1 (477.75)

*О.В. Вознюк, д.пед.н., доцент,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

РОЗВИТОК ПЕДАГОГА ЯК ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНИХ РИС УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ

Рассматривается развитие педагога как гражданина-патриота в сфере социальных черт украинского этноса. Показано, что подобно тому, как формирование личности имеет целью гармоничную личность, а формирование специалиста – компетентного специалиста, формирование гражданина предполагает формирование патриота. Задачи по формированию гражданина-патриота реализуются в плоскости авторской концепции духовности украинского этноса и его особой геополитической роли на современном цивилизационном ландшафте.

Ключевые слова: педагог, гражданин-патриот, специалист, личность, социальные черты украинского народа.

The development of the teacher as a citizen-patriot in the field of societal features of the Ukrainian ethnos is analyzed. It is shown that just as the formation of a personality has its the aim of a harmonious personality, and the formation of a specialist is aimed at a competent person, so the formation of citizenship provides for the formation of a patriot. The formation of a citizen-patriot is implemented in the plane of the author's concept of the spirituality of the Ukrainian nation and its special geopolitical role in modern civilization landscape.

Keywords: teacher, citizen-patriot, specialist, personality, societal features of the Ukrainian people.

Один з найбільш суттєвих кризових аспектів докорінної трансформації сучасної освітньої галузі пов'язаний зі світоглядно-ідеологічними підвалинами існування людини та соціуму, які, у свою чергу, реалізується у контексті формування громадянина, що здійснюється у процесі розвитку патріотизму у представника української держави, зокрема й педагога. Відтак, подібно до того, як формування особистості має на меті гармонійну особистість, а формування фахівця – компетентного фахівця, **формування громадянина передбачає формування патріота.**

У «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» зазначається, що мета громадянського виховання постає комплексною метою, яка спрямовується на формування **особистості, патріота, фахівця** – «свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людини, з притаманними їй особистісними якостями, з рисами характеру, світоглядом і способом мислення, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні» [6, с. 5].

Дослідження проблем формування громадянина-патріота простежуються у працях як мислителів минулого (Аристотеля, Платона, Протагора, Сократа, Цицерона, Т. Мора, Т. Кампанелли, Ф. Рабле, Я. Коменського, П. Гольбаха, Ж.-Ж. Руссо, Г. Песталоцці, Й. Гердера, А. Дістервега, І. Канта, Гегеля, С. Ф. Русової, К. Д. Ушинського, А. Грамші, К. Поппера, М.О. Бердяєва, Канта, К. Роджерса, Е. Фромма, М.С. Грушевського, Г.С. Сковороди, І.Я. Франка та ін.), так і сьогодення – І.Д. Бега, А.М. Бойко, М.Й. Боришевського, І.А. Зязюна, В.Г. Кременя, Б.М. Ступарика, О.В. Шестопалюка та ін [7].

Відтак, **метою** статті постає аналіз розвитку педагога як громадянина-патріота у сфері соціальних рис українського етносу, оскільки такий аналіз має залучити

міждисциплінарний підхід та вирішити актуальні проблеми сучасної України.

Найбільш повне трактування патріотизму можна знайти у М.Й. Боришевського, який вважає патріотизм цінністю, що втілюється у самовідданій любові до рідної землі, її народу, Батьківщині, а особистість, що є патріотом, уболіває за долю Вітчизни, переживає дієву потребу віддавати всі свої сили служінню співвітчизникам, своїй нації [3].

Т.О. Анікіна визначає патріотизм інтегральним особистісним новоутворенням, яке містить емоційно-чуттєвий, інтелектуальний та діяльнісний компоненти [1, с. 7], що реалізуються певну систему таких якостей та компонентів: 1. Патріотичне почуття (любов до рідного, тривога, відповідальність за долю Вітчизни). 2. Національна гідність людини. 3. Потреба в задоволенні своїх національних інтересів, у національному самовпевненні. 4. Патріотична свідомість на основі національної свідомості, осмислення своєї громадянської ролі в суспільстві. 5. Національний такт і повага до національної гідності людей інших національностей. 6. Потреба у збереженні і передачі іншим людям вітчизняних духовно-культурних цінностей. 7. Потреба і готовність до діяльності патріотичного змісту.

Особистісний аспект патріотизму реалізується у царині Я-концепції людини, її самосвідомості як свідоме ставлення людини до своєї Батьківщини, народу, рідної мови, праці, суспільно-політичної, навчальної діяльності. У зв'язку з цим, як вважає В.І. Лутовинов, патріотизм є однією з найбільш значущих цінностей, найважливішим духовним надбанням особистості, наріжним особистісним новоутворенням, певною вершиною розвитку особистості людини [8].

Аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку, що патріотизм може розумітися: 1) як піднесене відчуття любові до Батьківщини, 2) як діяльнісний момент реалізації патріотичного почуття, 3) як вища духовна цінність особистості, вершина її самоздійснення та самовираження, 4) як суспільне явище, характерне для суспільної організації, тобто як державний феномен, 5) як морально-ціннісне, духовно-психологічне почуття, 6) як механізм соціалізації, 7) як моральний еталон поведінки та орієнтації в космопланетарній реальності, 8) як принцип індивідуально-особистісної, родинно-сімейної, соціально-правової, культурно-естетичної, національно-історичної, ноосферно-екологічної ідентичності людини, 9) як надбання соціумної (соціетальної) психіки, 10) як інструмент національної безпеки та механізм подолання маніпулятивних впливів, спрямованих на підлив як індивідуально-особистісних, так і суспільно-економічних засад держави.

Нарешті, патріотизм постає принципом переборення людиною своєї егоцентричної позиції й інструмент досягнення емпатійної установки – милосердя, справедливості, соборності, колективізму, щастя, суспільного і особистісного ідеалу.

За таких умов процес патріотичного виховання реалізується як **системна сутність**, коли педагогічна взаємодія є системоутвірним феноменом процесу виховання, а виховання – «саморозвивальною відкритою системою, яка має полісуб'єктний взаєморозвивальний характер», коли у педагогічному процесі розвиваються не лише вихованці і самі суб'єкти виховного впливу, не тільки виховна діяльність, а й система особистої взаємодії, що є дещо більше, ніж сукупність окремих компонентів [4].

При цьому **патріотичне виховання постає основою громадянського розвитку, а останній відноситься до першого як загальне до особливого.**

Громадянськість – духовно-моральна цінність, світоглядна і психологічна характеристика особистості, що визначає її обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною [10, с. 38].

Вищим рівнем патріотизму є розвинена національна самосвідомість, що передбачає усвідомлення людиною себе як часткою національної (етнічної) спільноти, носієм національних (етнічних) цінностей та ґрунтується на національній ідентифікації, вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє, почуття відповідальності перед своєю нацією; вміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку.

О.Г. Стьопіна постулює шість типів патріотичної самоідентифікації особистості, які можуть також слугувати критеріями її патріотичної вихованості:

1) *особистісно-родинний* – характеризується здатністю особистості любити ближніх, тобто відчувати любов не тільки до себе самого (формується в дошкільному віці в рамках родинного виховання);

2) *етнічний* – виявляється у «свідомому патріотизмі» – прагненні своїми вчинками сприяти благоустрою та процвітанню місця проживання (формується в середньому шкільному віці);

3) *державний* – передбачає прагнення відстоювати державні інтереси на всіх рівнях буття (формується в період навчання у випускних класах школи і вищих навчальних закладах);

4) *суперетнічний* – відбиває сформованість патріотичного почуття як духовно-моральної якості особистості: передбачає сформовану здатність особистості ідентифікувати себе як суб'єкта східнослов'янської цивілізації (формується у процесі виховання у ВНЗ та шляхом самовиховання);

5) *надособистісний* – передбачає здатність особистості ставитися з християнською толерантністю до представників інших народів, культур, релігійних конфесій (виявляється у міжнаціональних відносинах). Притаманний зрілій, високодуховній особистості, яка формується у процесі самовиховання через позитивну етнічну і суперетнічну самоідентифікацію;

6) *маргінальний* тип – особистість не ідентифікує себе з жодною культурою (виявляється у відсутності патріотичної, національної та етнічної ідентифікації) [9].

Стрижневий (центральный) аспект самоідентифікації особистості – національно-расова ідентичність, що передбачає афективно-ціннісне відчуття себе членом української нації, українського народу через вираження особливостей його соціальної психіки.

У зв'язку з цим для нас важливим постає поняття структура категорії «патріотизм», яку розробила О.С. Колодій [5]:

Як зазначає О.С. Колодій, рівень духовного розвитку особистості може визначитись на основі 2-х складових частин духовності: зверненість до внутрішнього світу особистості («розвиток внутрішнього світу», «релігійно-космічна свідомість», «незалежність від матеріально-фізичного світу») та морально-інтелектуальна діяльність особистості – моральний розвиток, інтелектуальний розвиток, здатність до пізнання та рефлексії.

При цьому патріотизм як певним чином граничне явище та інтегральне особистісне новоутворення кристалізується у процесі взаємодії двох паралельних сфер людського життя (що мають ієрархічну будову) – особистісно-психологічної та соціально-природної, в результаті чого патріотизм набуває певного змісту та виявляє певні функції. При цьому, як особистісно-психологічна, так і соціально-природна сфери у аспекті їх онто- та філогенетичного розгортання виявляються градуйованими, постають у певному розвитку, виявляють *етапне діалектичне сходження*: особистісно-психологічна сфера – від сфери чуттів до сфери самоусвідомлення (представленою Я-концепцією, рефлексією, саморегуляцією індивіда), а соціально-природна – від природно-екологічної до загально-цивілізаційної сфери, представленої соціальною психікою, суспільною свідомістю, космопланетарним оточенням.

Таким чином, аналізуючи зміст патріотизму та його функції, можна говорити про патріотичні чуття (пов'язані із роботою аналізаторів чуттів учасників освітнього процесу – візуального, аудіального та кінестетичного аналізаторів, до яких у контексті навчальної діяльності все частіше починають звертатися педагоги), активність яких пов'язана із сприйманням природних сигналів (так званих природних релізерів), що в сукупності виражають природно-екологічну сферу, яка оточує людину та виражає один із аспектів Батьківщини, що постає однією із загальнолюдських цінностей, на яку спрямовується патріотичне виховання дітей та молоді. З патріотичними чуттями пов'язана чуттєво-ідентифікаційна функція патріотизму, за допомогою якої людини чуттєвим чином ідентифікує себе із своїм природним середовищем, відчуваючи певну чуттєву ностальгію поза його межами.

Можна також говорити про патріотичні почуття (такі, як любов до свого рідного краю, Батьківського дому тощо), які виражають патріотизм на почуттєво-емоційному рівні та реалізують почуттєво-ідентифікаційну функцію патріотизму, за допомогою якої людина почуттєвим чином ідентифікує себе із своєю родинною сферою, до якої, говорячи мовою філософії, входить і природно-екологічна сфера у знятому вигляді.

Доцільно говорити про патріотичні переконання, ідеологічні погляди, які кристалізуються на рівні взаємодії внутрішньої інтелектуально-когнітивної сфери індивіда та національно-ідеологічної сфери його існування та виявляють ідеологічну функцію патріотизму.

Можна також говорити про патріотичні цінності, ідеали, моральні установки, які кристалізуються на рівні ціннісно-мотиваційної сфери індивіда, що реалізується у сфері державних інституцій, таких, як школа, родина, державні органи влади тощо та виявляє морально-регулятивну функцію патріотизму.

Діяльнісно-праксеологічна сфера індивіда (що включає в себе стилі його діяльності, вміння та навички з окремих видів діяльності, у тому числі й діяльність із самовдосконалення), яка реалізується у сфері суспільного виробництва, виражає патріотичну діяльність – різні види діяльності патріотичного спрямування, тобто такі види діяльності, що *патріотичним чином мотивуються*. Так, наприклад, навчальна діяльність, чи діяльність екологічного спрямування можуть бути реалізовані саме через патріотичну мотивацію на основі певних патріотичних ідеалів та цінностей. Такий вид патріотичної діяльності виражає розвивально-перетворювальну функцію патріотизму.

Нарешті, на рівні Я-концепції людини, її цілісної особистості, сфери її самоусвідомлення, яка реалізується через загально-цивілізаційну сферу людини, виявляється патріотична рефлексія, патріотична свідомість, що виражає інтегруючо-світоглядну функцію патріотизму – вищий рівень його розвитку, де у знятому вигляді присутні всі попередні сфери людини та суспільства, всі особистісно-психологічні та соціально-природні феномени.

Такий підхід відповідає висновкам науковців, які вивчають зазначену проблематику. Так, як зазначає О.Г.Стьопіна, «патріотизм – складна інтегрована система патріотичних якостей духовно-морального, емоційно-почуттєвого, інтелектуального та діяльнісно-поведінкового характеру». Виходячи з цього, дослідниця визначає *структуру патріотизму*, яку складають наступні компоненти:

1) *духовно-моральний* (почуття любові до Батьківщини, моральної відповідальності перед нею, відчуття духовного зв'язку зі своїм народом);

2) *когнітивний* (комплексні знання з історії та культури Батьківщини, патріотична свідомість);

3) *ціннісний* (потреба в інтеріоризації системи духовно-моральних і культурних національних і загальнолюдських цінностей, серед яких належне місце посідає патріотизм);

4) *діяльнісний* (готовність діяти на благо своєї країни, відстоювати її інтереси, захищати їх тощо);

5) *ідентифікаційний* – етнічна самоідентифікація (толерантне ставлення до представників інших народів на основі позитивної етнічної самоідентифікації); національна ідентифікація (національна гідність, відчуття своєї належності до нації, позитивне ставлення до співвітчизників); громадянськість (потреба у належному виконанні громадянських обов'язків) [9].

Завдання з формування педагога як громадянина-патріота реалізується у площині нашої концепції щодо духовності українського етносу та його особливої геополітичної ролі на сучасному цивілізаційному ландшафті.

Аналіз зазначеної проблеми дозволяє погодитись з поширеною думкою щодо особливої ролі українського етносу у світовій історії, на що має спрямовуватися громадянсько-патріотичне формування особистості педагога.

Загалом, аналіз сучасної соціокультурної ситуації та наукової літератури дозволяє говорити про *систему цивілізаційних змін*, яка реалізує перехід людства у нових інформаційно-людинісний стан та охоплює *освітньо-педагогічні* (перехід до нової

освітньої парадигми, нової педагогічної реальності, нової педагогічної формації), **соціально-економічні** (посилення соціально-економічної зв'язності світу через глобалізаційні процеси та кристалізація якісно нових соціально-економічних відносин), **історико-культурні** (перехід у якісно нову історичну епоху, що знаменує новий цивілізаційний стан людства), **світоглядно-ідеологічні** (формування нового інтегрального світогляду та системи цінностей, які відповідають зазначеному новому цивілізаційному стану), **науково-парадигмальні** (формування нової постнекласичної – нелінійної, холістично-континуальної – наукової парадигми), **екологічно-репродуктивні** (перехід планети у стан ноосфери, а людини як *Homo sapiens* – у новий організаційний лад – «нову расу» з якісно новими характеристиками) зміни в розвитку сучасної цивілізації.

Література:

1. Анікіна Т.О. Патріотичне виховання майбутніх учителів музики засобами художнього краєзнавства: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / АПН України. Інститут педагогіки. – К., 1993. – 16 с.
2. Борисов В.В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді : Автореферат ... дис.докт.пед.наук. – 13.00.07 – теорія та методика виховання. –Тернопіль, 2006. – 35 с.
3. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості // Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб. / Ред. О.В. Сухомлинська. – К.: Вид-во АПН України, 1997. – С. 21-25.
4. Киричук О.В. Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України // Радянська школа. – 1991. – № 5. – С. 33-40.
5. Колодій О.С. Понятійна структура категорії «патріотизм» // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2010. – № 49). – С. 71-75.
6. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Педагогічна газета. – 2000. – № 6 (72). – 6 с.
7. Кремень В.Г. Формування особистості в умовах української державності // Педагогічна газета. – 1999. – № 12. – С. 1-2.
8. Лутовинов В.И. Патриотизм и его формирование в обществе и вооруженных силах // Военная мысль. – 1999. – № 4. – С. 62-71.
9. Стьопіна О.Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : Автореферат... дис.канд.пед.наук – 13.00. 07. – теорія і методика виховання / О.Г. Стьопіна. – Луганськ, 2007. – 23 с.
10. Шинкарук В.І. Філософський словник. – К.: Наукова думка, 1986. – 796 с.